

УДК 339.944.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-6>

Жаліло Я. А.

*доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора – керівник центру економічних
та соціальних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень*

Zhalilo Yaroslav

*Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher,
Deputy Director – Head of the Center for Economic and Social Studies
National Institute for Strategic Studies*

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ АКТИВІЗАЦІЇ СИНЕРГІЇ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ НА КОРДОНІ УКРАЇНА – ЄС

Анотація. У статті досліджено еволюцію інституційних чинників, які забезпечують отримання позитивного синергетичного ефекту від транскордонної співпраці регіонів та громад України у процесі поглиблення глобалізації. Визначено ризики та перешкоди досягненню позитивної емерджентності, зумовлені інституційною недовершеністю українських партнерів транскордонної співпраці. Обґрунтовано важливість інтеграції розвитку транскордонної співпраці до загальнонаціональних та регіональних стратегічних документів. Запропоновано пріоритетні напрями інституційних змін, які дадуть змогу оптимізувати транскордонну взаємодію та посилити позитивний вплив транскордонної співпраці на розвиток прикордонних регіонів та громад, зокрема пов'язані з інституційним удосконаленням місцевих суб'єктів.

Ключові слова: транскордонна співпраця, євро регіон, синергія співпраці, інституційні механізми, регіональний розвиток.

Вступ та постановка проблеми. Міжтериторіальна співпраця як у внутрішньонаціональному, так і у транскордонному вимірах – специфічний феномен, емпіричний розвиток якого суттєво випереджає його теоретико-методологічне осмислення. Як наслідок, об'єктивно зумовленим процесам поширення такої співпраці часто притаманна спонтанність або принаймні несуб'єктність однієї зі сторін – останнє характерно саме для транскордонного співробітництва (ТКС). Це послаблює можливість реалізації потенціалу співпраці, призводить до асиметричності потоків ресурсів, що руйнує ймовірну позитивну синергію міжтериторіальної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема отримання синергетичного ефекту міжтериторіальної взаємодії не є надто поширеною в регіональних дослідженнях. Певною мірою вона розглядалася китайськими науковцями [1], а також фахівцями ОЕСР [2]. Окремі напрями регіональної синергії також досліджуються стосовно взаємодії стейкхолдерів для вирішення проблем сталого розвитку: сталого водопостачання [3], оптимізації

енергоспоживання [4] тощо. Разом із тим вітчизняними фахівцями досить детально проаналізовано проблеми та особливості розгортання ТКС українських регіонів [5–7]. На часі – наукове обґрунтування інституційного врегулювання ТКС, яке має забезпечити відповідні передумови для максимізації його синергетичного ефекту.

Метою даної роботи є визначення основних чинників інституційних асиметрій, які впливають на результати транскордонної євро регіональної співпраці регіонів та громад України та запропонування напрямів удосконалення її інституційного забезпечення з метою досягнення очікуваного синергетичного ефекту.

Результати дослідження.

1. Сутність синергії у соціальних системах

Оскільки поняття «синергія» початково було введено в науковий обіг у сфері фізичної науки (а саме термодинаміки), усталеного визначення застосування цього терміну у суспільних, зокрема економічних, науках досі не досягнуто, а критеріальні ознаки синергічності кожний із дослідників виводить, залежно від належності до певної

наукової школи, а також кола питань, що перебувають у центрі його дослідження.

Спільним у визначенні суті синергії є визнання суттєвості впливу динамічних взаємозв'язків між елементами самої системи і системою та її середовищем, завдяки яким система набуває певних специфічних типів поведінки (а отже, додаткових властивостей та характеристик), не притаманних її окремим елементам [8, с. 763]. Як наголошував один із класиків цього напрямку досліджень І. Пригожин [9], для виникнення явища синергії система має бути *дисипативною* – відкритою, такою, що сприймає енергетичні впливи ззовні та перебуває при цьому вдалині від рівноважного стану. Відкритість та нерівноважність призводять до змін властивостей системи у напрямках руйнування або формування нового порядку (самоорганізації), яка посилює енергетичну потужність системи завдяки оптимізації її розподілу. Принципово, що обов'язковою умовою позитивної самоорганізації є достатній рівень складності системи, що залежить від кількості та рівня організованості елементів та зв'язків між ними. Відповідно, ймовірно існування негативної синергії, яка веде до руйнування системи та відпливу енергії.

Якісна зміна властивостей системи виникає внаслідок емерджентності як системного ефекту, що виникає від взаємодії її елементів та може вимірюватися зміною параметричних характеристик системи. Для соціально-економічних систем такими характеристиками можуть бути показники економічної продуктивності та ефективності, фінансової стійкості, соціальної ефективності тощо [10].

Зрозуміло, що синергетичний ефект матиме місце, лише якщо всі елементи системи орієнтовані на досягнення спільних цілей. Особливістю суспільних систем є суб'єктність їхніх елементів, що мають власні внутрішні рушійні сили та мотивації розвитку, які визначають довгострокові орієнтири їхньої поведінки (стратегію). Тому, застосовуючи поняття синергетичного ефекту (емерджентності) для економічних систем, зокрема економічних суб'єктів та їх систем, що виникають у процесі злиттів та поглинань, дослідники у сфері менеджменту прямо асоціюють синергію з реалізацією та об'єднанням стратегій суб'єктів, які у явному вигляді описують особливості їх взаємодії [11].

Чинниками отримання синергетичного ефекту внаслідок інтеграційних процесів у суспільних процесах прийнято визначати [12, с. 80–81]:

- можливість вирішення завдань вищого рівня через об'єднання зусиль та кращу організацію використання наявного потенціалу;
- зростання впливовості системи, спроможності просувати інтереси, отримувати фінансування тощо;
- економію на масштабах та об'єднанні подібних та комплементарних видів діяльності;
- дифузію інститутів, що оптимізує взаємозв'язки між елементами.

Застосування терміна синергії у проблематиці досліджень регіонального розвитку менш поширене. Між тим регіон (рівною мірою як і громада) повною мірою відповідає критеріям дисипативності, а суб'єкти регіонального розвитку включені у складну систему взаємозв'язків як усереднені системи, так і із зовнішніми акторами. Дослідниками доведено, що синергія міжрегіональних зв'язків впливає на параметри системи, зокрема на економічне зростання, через вплив на міжрегіональні ресурсні потоки. При цьому розвиненіші регіони у цих потоках відіграють активну роль, досягаючи ресурсних припливів, які підтримують економічне зростання, тоді як ресурсний відплив із менш розвинених регіонів призводить до його гальмування [1].

2. Вплив транскордонної взаємодії на синергію соціальних систем

Функціонування прикордонних територій характеризується розширенням кола факторів відкритості їхніх соціально-економічних систем, які до того ж додають цим системам нерівноважності. Як правило, у межах національних кордонів формується певне стале інституційне середовище, яке зумовлює не лише власне характер економічних процесів та залучення до них ключових ресурсів регіонів, а й широке коло аспектів життя таких громад та територій: політичні настрої, суспільні норми та традиції, культурні особливості, споживчі уподобання тощо. Відповідні мережеві взаємодії, які утворювалися на основі цього середовища, забезпечували його відтворення через відповідні конфігурації ресурсних потоків [13].

Проте у «доглобалізаційну» добу консервативність цих інституційних систем нерідко визначалася не стільки їх оптимальністю з погляду дотримання інституційної рівноваги, скільки обмеженістю альтернатив. Глобалізаційні зміни, які спричинили наростання фактичної «проникності» національних кордонів, порушують локальну рівновагу національних інституційних систем. Роль розділюючої функції кордону як накопичувача контрастів між географічно суміжними регіонами розвивається. Натомість посилення об'єднаної функції сприяє поступовому вирівнюванню розбіжностей між такими регіонами, міжтериторіальна співпраця поступово набуває транскордонних вимірів і позитивно відбивається на можливостях використання локальних ресурсів.

На перших етапах формується демонстраційний вплив закордонних «кейсів», який формує первинні мотивації до інституційних змін, проте через надмірну важкість та відсутність відповідних механізмів найчастіше трансформується у міграційні інтенції (зокрема, трудової міграції). Надалі можливий розвиток ТКС із метою реалізації нових економічних можливостей, у межах якої кожна зі сторін діє у рамках власних існуючих інституційних систем. Зрештою, на третьому етапі відбувається систематизація практик транскордонної взаємодії акторів та перехід її у зміни діючих інститутів та формування транснаціональних інституційних екосистем, які визначають нові ролі цих акторів у змінених фактичних межах інституційних систем [14]. Реалізація третього етапу потребує, окрім самоорганізації транскордонної взаємодії, також політичних рішень центрального рівня. Власне, проходження зазначених трьох стадій формування транснаціональних інституційних систем відбувалося у процесі поступового поширення впливу ЄС на країни Центральної та Східної Європи, яке логічно завершилося їх європейською інтеграцією.

За рахунок поступової «дифузії інститутів» (принаймні неформальних) й імплементації технологічних та організаційних інновацій прикордонні території набувають нового інструментарію оволодіння власними локальними ресурсами – і це стає їхньою конкурентною перевагою. Синергія ТКС створює можливості перетворення прикордонних регіонів на нові рушії розвитку – що може скласти дієву альтернативу «традиційній» мобілізаційно-наздоганяючій моделі.

Однією з базових інституційних змін для реалізації таких можливостей є переосмислення сутності кордону, насамперед громадами прикордонних територій. Замість сприйняття кордону як визначеного «згори» державного інституту він має розглядатися як зона контактів між людьми, громадами, суб'єктами економіки, джерело можливостей та перспектив взаємодії [15, с. 35–36]. Світоглядна зміна відбувається еволюційним шляхом, у міру розвитку фактичних контактів та взаємодій, проте може й заохочуватися через інструменти

«маркетингу транскордонних регіонів», які забезпечують прозорість інформації щодо потреб та можливостей ринків, загальної інформації про регіон (територію), умови конкуренції, якості життя тощо [5].

Між тим не слід нехтувати й тим, що глобалізаційний процес призводить до розмивання просторової онтології як такої [16]. Тенденція зростання прозорості кордонів між прикордонними регіонами, що веде до поширення ТКС, має подальше поширення й за їхніми межами. Отже, на зміну обмеженому кордонами географічному простору приходить інституційний простір, якому притаманна екстериторіальність. Це робить імовірною несталість транскордонних утворень, насамперед у разі, якщо вони не базуються на відповідній емерджентності.

Суттєвий ризик для розвитку ТКС України полягає у ймовірності прояву «гравітаційного ефекту» розвиненіших економік. Оскільки об'єктивно Україна є економічно найслабшою у партнерстві з країнами ЄС, поширення ТКС призводитиме до прискореного відпливу ресурсів із прикордонних регіонів України до країн, інституційні системи яких пропонують ефективніше їх застосування. На відміну від досвіду ТКС між регіонами країн – членів ЄС, або регіонів периферії ЄС із регіонами країн, які мали перспективи набуття членства (а отже, визначений вектор цілеспрямованої імплементації інститутів), ТКС на кордоні «Україна – ЄС» відбувається в умовах значної інституційної асиметрії та переважання спонтанної транскордонної дифузії інститутів на українських теренах. Тоді як партнерські регіони з країн ЄС діють в умовах усталеної європейської інституціональності, регіони та громади України перебувають у перехідному періоді, пов'язаному з триваючою реформою децентралізації та імплементацією Угоди про асоціацію України та ЄС. Така асиметричність перешкоджає формуванню позитивної синергії у межах усього Карпатського євро регіону, що додає останньому інституційної несталості.

Разом із цим розвиток ТКС є безальтернативним трендом. Унаслідок транскордонної дифузії інститутів формуються нові мережі, які становлять альтернативу старим ієрархіям «центр – регіон». На локальному рівні генеруються нові інституційні практики трансформаційних перетворень під впливом нових механізмів та інструментів використання місцевих ресурсів замість тих, що зазвичай трансливалися із Центру. Отже, національна держава мусить вступати в інституційну конкуренцію з транскордонними мережами.

ТКС не може бути зведене до локальних прикордонних відносин. Завдання державної політики – не лише подолати локальні перешкоди для ТКС прикордонних регіонів, а й інтегрувати його у «тканину» загальнонаціонального розвитку. Комплементарним до політики збільшення «прозорості» національного кордону для ТКС є завдання управління транскордонною взаємодією з метою досягнення позитивних синергетичних ефектів завдяки посиленню дієвості прикордонних суб'єктів у досягненні кращої факторної продуктивності використання місцевих ресурсів.

Варто також зважати на те, що у збереженні ролі кордону як інституційного бар'єру зацікавлені суб'єкти, яким із певних причин не вигідне впровадження в Україні європейських інститутів права і порядку. До таких може належати широке коло стейкхолдерів транскордонної взаємодії – від тих, хто перебуває за межами чинного правового поля (наприклад, отримує зиск від контрабанди), до цілком легальних суб'єктів (зокрема, хто користується слабшими, ніж європейські, обмеженнями щодо впливу на довкілля). Отже, сформовані певні інституційні «пастки», які генеруватимуть протидію змінам та потребуватимуть подолання.

3. Інституційне забезпечення транскордонної взаємодії

Отже, досягнення синергії ТКС потребуватиме вирішення завдань на двох основних напрямках:

– по-перше, відповідної стратегічно орієнтованої політики національного рівня, яка забезпечує імплементацію Угоди про асоціацію, включаючи весь спектр її інструментів, а не лише домовленості щодо зони вільної торгівлі України та ЄС;

– по-друге, розбудови чутливості регіонів та громад до технологічних, управлінських та соціальних інновацій та їхньої спроможності розробляти та впроваджувати стратегії ТКС, які максимізують спільні вигоди від транскордонної синергії.

Статтею 477 глави 27 «Транскордонне та регіональне співробітництво» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначено, що «сторони підтримують та посилюють залучення місцевих та регіональних органів влади до транскордонного та регіонального співробітництва та відповідних управлінських структур із метою посилення співробітництва шляхом створення сприятливої законодавчої бази, підтримки та нарощування потенціалу розвитку, а також забезпечення зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків та ділового партнерства» [17].

ТКС відіграє неоціненно важливу роль «заземлення» євроінтеграційних змін шляхом доведення їх до результатів, практично сприйнятних на локальному рівні, тобто для якості життя членів громад. Тоді як на національному рівні імплементація Угоди про асоціацію має здебільшого форму кондиціоналії (нормативних змін), на рівні регіонів та громад ця імплементація набуває креативної форми, призводячи до конкретних трансформацій інституційних практик у процесі розвитку мереж ТКС [18]. Фактичні інституційні зміни, що відбуваються у цих рамках, формують переваги євроінтеграційного напрямку в інституційній конкуренції, забезпечуючи сталість прогресу у цій сфері. Разом із тим потужність впливу цього чинника безпосередньо залежить від інклюзивності ТКС, тобто залученості до цього процесу якомога ширшого кола стейкхолдерів.

Ефективне досягнення синергетичного виміру ТКС регіонів України потребує адекватної імплементації відповідних цілей до стратегічних документів національного та місцевих рівнів.

У Національній економічній стратегії на період до 2030 р., затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р, по. 179, євро регіони не згадуються взагалі, ТКС згадується лише ситуативно, переважно в контексті транскордонної торгівлі.

Державною стратегією регіонального розвитку України на період 2021–2027 рр. ТКС приділено значно більшу увагу. Важливо, що механізми ТКС неодноразово вказуються як інструменти розвитку макрорегіонів, зокрема Карпатського та Дунайського.

Зокрема, у вимірах Карпатського євро регіону Стратегія передбачає розвиток транспортної, прикордонної та інформаційно-комунікаційної інфраструктури, підвищення рівня безпеки державного кордону, створення ефективної системи співпраці держав, регіонів і громад, що розташовані на території Карпатського макрорегіону, та проведення спільних дій у рамках міжрегіонального та транскордонного співробітництва, забезпечення активної участі та врахування інтересів України під час формування політик та інструментів ЄС у сфері розвитку Карпатського регіону, у тому числі в рамках підготовки та реалізації макрорегіональної Стратегії ЄС для Карпатського регіону [19].

Значним позитивним організаційним кроком стало розроблення починаючи з 2007 р. державних програм

розвитку ТКС. Між тим, як констатується в ухваленій у 2021 р. вже четвертій Програмі, розрахованій на період 2021–2027 рр., у ході виконання попередніх програм «залишилися не розв'язаними проблеми розвитку прикордонної транспортної інфраструктури, охорони і відновлення екосистем регіонів, низької інституційної спроможності суб'єктів та учасників ТКС» [20].

Із нашої точки зору, основною вадою таких програм є штучне звуження ТКС до проблематики регіонального розвитку. Так, метою чинної Програми є «підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України шляхом активізації та розвитку ТКС, сприяння встановленню і поглибленню економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних, туристичних та інших відносин між суб'єктами та учасниками таких відносин України та інших держав в умовах співпраці» [20].

Важливими є передбачені Програмою завдання за напрямом «Сприяння розвитку інституційної спроможності суб'єктів та учасників ТКС», які передбачають розвиток недержавних інституцій, підвищення кваліфікації місцевих управлінців із питань ТКС, організаційну, методологічну та інформаційно-аналітичну підтримку різних організаційних форм ТКС шляхом посилення спроможності агенцій регіонального розвитку тощо [20]. Між тим у Плані реалізації Програми практичного наповнення зазначені завдання не набули.

Індиферентна щодо практичного задіяння інструментів євро регіональної та транскордонної співпраці й ухвалена урядом у 2019 р. Державна програма розвитку регіону Українських Карпат на 2020–2022 рр.

Відсутність загальнонаціонального виміру завдань розвитку ТКС фактично унеможливує їх інтеграцію до секторальних стратегій, відповідно, звужує коло стейкхолдерів такого співробітництва, виключає можливості залучення управлінського потенціалу переважної більшості органів державної виконавчої влади до реалізації цих завдань.

Доводиться також констатувати відсутність адекватного відображення у стратегіях розвитку прикордонних областей урахування потенціалу та можливостей впливу кордону на розвиток регіонів, практичного використання можливостей, які надає участь у ТКС для регіонального розвитку. Автори оприлюдненої у 2018 р. аналітичної доповіді констатують недостатнє відображення транскордонного складника у регіональних стратегіях, що «обмежує можливості реалізації потенціалу їх прикордонного положення та використання транскордонної взаємодії як інструменту територіального розвитку» [6, с. 7]. Потенціал утворення «точок синергії», на думку авторів, нині є практично не реалізованим у більшості цільових регіонів.

Ухвалена наприкінці 2019 р. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на 2021–2027 рр. включає її місію як «найзахіднішого українського регіону в Карпатському (Центрально-Східному) мегарегіоні Європи, національно та міжнародно визнаного на національному та міжнародному рівнях центру транскордонної, міжрегіональної та міжлюдської співпраці; пріоритетної території європейської конвергенції та реалізації Угоди про асоціацію України з ЄС» [21, с. 118]. Така постановка створює перспективні підстави для досягнення синергетичної взаємодії у розвитку ТКС органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади, а також надає перспективні можливості інтеграції цілей розвитку ТКС до стратегій розвитку територіальних громад Закарпаття.

Потреба зменшення розриву у рівнях розвитку українських регіонів з їхніми партнерами у ТКС є незаперечною. Проте, як показали дослідження міжнародних експертів,

за певних умов зростання освітнього та матеріального рівня членів громад та поліпшення якості транспортної інфраструктури (доступності громади) може лише активізувати односпрямовані потоки ресурсів із громади. Регіон може ставати «слизким» для ресурсів (термінологія дослідників ОЕСР [2, с. 204–205]). Досягнення сталої територіальної ідентичності має досягатися на основі впровадження в рамках громад спільних практик, які забезпечують повноцінну реалізацію людського капіталу. Свідомий вибір члена громади щодо приналежності до неї зумовлений «інституційною екосистемою» [22] громади, яка детермінує його позиціонування щодо інших членів та місцевих спільнот, використання доступних ресурсів громади та отримання відповідних результатів.

Територіальна згуртованість підвищує рівень капіталізації ресурсів громади через збільшення прибутковості їх використання – територія стає «липкою» для ресурсів. Цьому ефекту сприяють:

- завершеність (досконалість) громади як суб'єкта прийняття раціональних рішень завдяки вичерпному гарантуванню її спроможностей, компетенцій та повноважень;

- достатній рівень довіри до контрагентів (інших громад) завдяки наявності інститутів діалогу та взаємодії;

- наявність прозорого поля регулювання взаємодії (у т. ч. визначення спільних цілей, гарантування прозорості інформації, добросовісної конкуренції тощо);

- усталеність та доступність фінансових механізмів, які опосередковують взаємодію між місцевими суб'єктами та між ними й державою [23].

Організаційно та технологічно форми ТКС постійно примножуються та ускладнюються та дедалі важче піддаються контролю і безпосередньому управлінню. Отже, акценти політики спрямування розвитку ТКС шляхами синергичності мають зміщуватися на зміцнення суб'єктності громад та регіонів та їхньої спроможності до ухвалення раціональних стратегічних та тактичних рішень як контрагентів такого співробітництва. Важливість суб'єктності громад посилюється в контексті утворення європейських об'єднань територіального співробітництва (EGTC), які забезпечують юридично визначені форми взаємодії, а отже, й форми взаємної відповідальності.

Суб'єктність та інституційна досконалість громад зміцнюються завдяки налагодженню ефективного функціонування місцевих інститутів розвитку, які можуть і повинні бути зорієнтовані у прикордонних регіонах на розвиток взаємовигідної транскордонної співпраці. У цьому контексті на увагу заслуговує перспектива впровадження регіональних «Офісів євроінтеграції» як форм інституційної організації євроспрямованих трансформацій регіональних та місцевих громад. Такі офіси мають стати інтеграційними центрами, спроможними виконувати комплексні завдання центральної та місцевої влади, сприяти освоєнню на регіональному та місцевому рівнях інструментів, упровадження яких відбувається у процесі імплементації Угоди про асоціацію України та ЄС, координувати дії та комунікації регіону з Центром із цього приводу. Як пілотний напрям варто було б розглянути саме формування офісів євроінтеграції у прикордонних регіонах України, де їх дієвість може бути підсилена доступністю інструментів євро регіонального та транскордонного співробітництва.

Важливим для досягнення ефективності позитивного впливу ТКС на регіональний та місцевий розвиток є коректне виявлення та ранжування за пріоритетністю проблем цього розвитку, які потребують вирішення. Подальше утворення кластерів територіальних громад, яким властива

спільність таких проблем, може додатково посилювати суб'єктивність та дієвість вітчизняних учасників ТКС.

Досвід дослідження стратегій та практик розвитку регіонів України дає підстави для висновку щодо концентрації можливих «точок взаємодії» довкола проблем, пов'язаних із територіальною нерівномірністю розміщення ресурсів, населення та зумовленою цим нерівністю доступу до можливостей розвитку; компенсацією моноспеціалізацій територій; розвитком інфраструктури (транспортної, цифрової, водопостачання та ін.); забезпеченням умов життєдіяльності (екологія, поводження з відходами, постачання води, запобігання стихійним лихам); створенням умов для значущих секторів економіки (меліорація, логістика, інфраструктура); подоланням значної тінізації певних індустрій тощо. Вирішення вищезазначених проблем у прикордонних регіонах може стати предметом спільних дій у рамках ТКС і відбуватися на основі відповідного стратегування, що даватиме змогу досягти їх синергії.

Важливим інструментом децентралізованого виявлення актуальних рівнів застосування на місцевому та регіональному рівнях складників демократії участі,

зокрема проведення місцевих референдумів та громадських слухань, забезпечення громадського контролю та участі в ухваленні рішень, розроблення та реалізація бюджетів участі (громадських бюджетів).

Також перспективним інструментом, який уже досить активно впроваджується в Україні та має значно тривалішу та успішнішу історію впровадження у країнах-партнерах, є становлення сучасних «розумних» громад. Отримання масивів «великих даних» щодо ключових параметрів функціонування громад дає змогу створювати об'єктивні критерії виокремлення та ранжування проблем місцевого розвитку з їх подальшим використанням для планування міжтериторіальної взаємодії.

Висновки. Активізація процесів ТКС розширює можливості для розвитку прикордонних регіонів та громад і національної економіки України у цілому. Проте досягнення позитивного синергетичного ефекту потребуватиме інституційного вдосконалення відповідної державної політики та посилення інституційної досконалості регіонів і громад. Визначення перспективних механізмів таких інституційних змін є одним із важливих завдань вітчизняної науки.

Список використаних джерел:

- Liu Y., Li L., Zheng FT. Regional Synergy and Economic Growth: Evidence from Total Effect and Regional Effect in China. *International Regional Science Review*. 2019, vol. 42(5–6). P. 431–458. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0160017619838317> (дата звернення: 02.07.2021).
- OECD Regional Outlook 2011. Building Resilient Regions for Stronger Economies. *OECD Publishing*. 2011. 296 p. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264120983-en> (дата звернення: 02.07.2021).
- D. van Beers, A. Bossilkov & R. van Berkel A regional synergy approach to advance sustainable water use: a case study using Kwinana (Western Australia). *Australasian Journal of Environmental Management*. 2008, vol. 15:3. P. 149–158. DOI: 10.1080/14486563.2008.9725197 (дата звернення: 02.07.2021).
- Van Beers, Dick and Biswas, Wahidul A regional synergy approach to energy recovery: the case of the Kwinana industrial area, Western Australia. *Energy Conservation and Management*. 2008, vol. 49(11). P. 3051–3062. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0196890408002355> (дата звернення: 02.07.2021).
- Pasternak O., Demedyuk O. Role of Cross-border Cooperation in Modern Globalized World. *Eurolimes*. 2018, vol. 26. P. 113–123. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=790836> (дата звернення: 02.07.2021).
- Синергія програм транскордонного співробітництва та стратегій регіонального розвитку в Україні / упоряд. Є. Романенко. Чернігів : Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2018. 92 с.
- Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналітична доповідь / В.В. Химинець та ін. Київ : НІСД, 2021. 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/block_transkordon.pdf (дата звернення: 02.07.2021).
- Чернецька О.В. Сутність та значення синергетичного ефекту в системі управління на підприємстві. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського*. 2014. Вип. 2. С. 762–765.
- Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах: от диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации. Москва : Мир, 1979. 512 с.
- Логинов М.П. Синергия как фактор развития ипотечного кредитования. *Финансовый менеджмент*. 2010, no. 4. URL: <https://dis.ru/library/706/33238> (дата звернення: 02.07.2021).
- Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление. Москва : Олимп-Бизнес, 2005. 569 с.
- Гамма Т. Синергія як фактор ефективності угод М&А. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016, no. 3. С. 73–88.
- Ceglowski J. Has Globalization Created a Borderless World? *Business review*. 1998. March/April. P. 17–27. URL: <https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/economy/articles/business-review/1998/march-april/brma98ce.pdf> (дата звернення: 02.07.2021).
- Limits to Globalization. National Borders Still Matter /Risto Tainio et al. CBS Press, 2014. URL: https://www.researchgate.net/profile/Jukka-Maekinen/publication/265216731_Limits_to_Globalization_National_Borders_Still_Matter/links/5405b73b0cf2c48563b18417/Limits-to-Globalization-National-Borders-Still-Matter.pdf (дата звернення: 02.07.2021).
- Boyle E. Illuminating Edges Borders as Institutions, Process, Space. *Decoding the Sino-North Korean Borderlands* / Cathcart, Adam, et al. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2021. URL: <https://www.researchgate.net/publication/349026481> (дата звернення: 02.07.2021).
- Maier Ch.S. Being there: place, territory, and identity. *Identities, affiliations, and allegiances* / Seyla Benhabib et al. New York : Cambridge University Press. 2007. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Identities%2C-Affiliations-and-Allegiances-Benhabib-Shapiro/2ee1f602ca08f381153fec49244e2496fccf456a> (дата звернення: 02.07.2021).
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 02.07.2021).
- Horga I. European Studies Research in the Sphere of Border and Cross-Border Cooperation Development with Special Overview at the EU's Eastern Borders with Belarus, Moldova and Ukraine. *Eurolimes*. 2019, no. 27–28. P. 15–48. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=827532> (дата звернення: 02.07.2021).

19. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f3/40c/c1e/5f340cc1e0f9e216385973.doc> (дата звернення: 02.07.2021).
20. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.07.2021).
21. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на 2021–2027 pp. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalna-strategiya-rozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv/> (дата звернення: 02.07.2021).
22. Hashimoto, T., Nishibe, M. Theoretical model of institutional ecosystems and its economic implications. *Evolut Inst Econ Rev.* 2017, vol. 14. P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1007/s40844-017-0071-8> (дата звернення: 02.07.2021).
23. Жаліло Я.А. Пріоритет «згуртована країна» у вимірах регіональних стратегій. Київ : УНЦПД, 2020. 32 с. URL: <https://u.to/PtSJGg> (дата звернення: 19.12.2020).

References:

1. Liu Y, Li L, Zheng FT. (2019) Regional Synergy and Economic Growth: Evidence from Total Effect and Regional Effect in China. *International Regional Science Review*, vol. 42(5-6), pp. 431–458. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0160017619838317> (accessed 2 July 2021).
2. OECD (2011) OECD Regional Outlook 2011. Building Resilient Regions for Stronger Economies. – OECD. 296 p. Available at: <https://doi.org/10.1787/9789264120983-en> (accessed 2 July 2021).
3. D. van Beers, A. Bossilkov & R. van Berkel (2008) A regional synergy approach to advance sustainable water use: a case study using Kwinana (Western Australia). *Australasian Journal of Environmental Management*, vol. 15:3, pp. 149–158. Available at: DOI: 10.1080/14486563.2008.9725197 (accessed 2 July 2021).
4. Van Beers, Dick and Biswas, Wahidul (2008) A regional synergy approach to energy recovery: the case of the Kwinana industrial area, Western Australia. *Energy Conservation and Management*, vol. 49(11), pp. 3051–3062. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0196890408002355> (accessed 2 July 2021).
5. Pasternak O., Demedyuk O. (2018) Role of Cross-border Cooperation in Modern Globalized World. *Eurolimes*, vol. 26, pp. 113–123. Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=790836> (accessed 2 July 2021).
6. Romanenko Ye. (ed.) (2018) Synerhiia prohram transkordonnoho spivrobotnytstva ta stratehii rehionalnoho rozvytku v Ukraini [Synergy of the programs of cross-border cooperation and regional development strategies in Ukraine]. Chernihiv: Poliskyi fond mizhnarodnykh ta rehionalnykh doslidzhen.
7. Khymynets V.V. et al. (2021) Transkordonne spivrobotnytstvo yak instrument mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku [Cross-border cooperation as an instrument of local and regional development]. Kyiv: NISS, 47 p. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/block_transkordon.pdf (accessed 2 July 2021).
8. Chernetska O.V. (2014) Sutnist ta znachennia synerhetychnoho efektu v systemi upravlinnia na pidpriemstvi [Essence and significance of synergy effect in the system of management at the enterprise]. *Research papers of V.Sukhomlynsky Mykolaiv Nat. Univ*, vol. 2, pp. 762–765.
9. Nykolys H., Pryhozhyn Y. (1979) Samoorganizatsiia v neravnovesnykh sistemakh: ot dissipativnykh struktur k uporiadochenosti cherez fluktuatsii [Self-organization in disequibrated systems: from dissipative structures to orderliness through fluctuations]. Moscow: Mir. (in Russian)
10. Lohynov M.P. (2010) Synerhiia kak faktor razvytia ipotechnogo kreditovaniia [Synergy as development factor for mortgage credits]. *Financial management*, no. 4. Available at: <https://dis.ru/library/706/33238> (accessed 2 July 2021).
11. Kouplend T. (2005) Stoymost kompanii: otsenka y upravleniye [Cost of company: appraisal and management]. Moscow: Olymp-Byznes, 569 p.
12. Hama T. (2016) Synerhiia yak faktor efektyvnosti uhod M&A [Synergy as a factor of efficiency of M&A agreements]. *Foreign trade: economy, finance, law*, no. 3, pp. 73–88.
13. Ceglowski J. (1998) Has Globalization Created a Borderless World? *Business review*. March/April, pp. 17-27. Available at: <https://www.philadelphiafed.org/-/media/frbp/assets/economy/articles/business-review/1998/march-april/brma98ce.pdf> (accessed 2 July 2021).
14. Risto Tainio et al. (2014) Limits to Globalization. National Borders Still Matter. CBS Press. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Jukka-Maekinen/publication/265216731_Limits_to_Globalization_National_Borders_Still_Matter/links/5405b73b0cf2c48563b18417/Limits-to-Globalization-National-Borders-Still-Matter.pdf (accessed 2 July 2021).
15. Boyle E. (2021) Illuminating Edges Borders as Institutions, Process, Space. *Decoding the Sino-North Korean Borderlands / Cathcart, Adam, et al.* Amsterdam : Amsterdam University Press. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/349026481> (accessed 2 July 2021).
16. Maier Ch. S. (2007) ‘Being there’: place, territory, and identity. *Identities, affiliations, and allegiances / Seyla Benhabib et al.* New York: Cambridge University Press. Available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Identities%2C-Affiliations-and-Allegiances-Benhabib-Shapiro/2ee1f602ca08f381153fec49244e2496fccf456a> (accessed 2 July 2021).
17. Association Agreement (2014) Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (accessed 2 July 2021).
18. Horga I. (2019) European Studies Research in the Sphere of Border and Cross-Border Cooperation Development with Special Overview at the EU’s Eastern Borders with Belarus, Moldova and Ukraine. *Eurolimes*, no. 27-28, pp. 15–48. Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=827532> (accessed 2 July 2021).
19. Cabinet of Ministers (2020) Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [State strategy for regional development for 2021–2027]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f3/40c/c1e/5f340cc1e0f9e216385973.doc> (accessed 2 July 2021).

20. Cabinet of Ministers (2021) Derzhavna prohrama rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2021–2027 roky [State program for cross-border cooperation development for 2021–2027]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-%D0%BF#Text> (accessed 2 July 2021).
21. Mingerion (2019) Rehionalna stratehiia rozvytku Zakarpatskoi oblasti na 2021–2027 rr. [Regional development strategy of Zakarpatska region for 2021–2027]. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalna-strategiya-rozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv/> (accessed 2 July 2021).
22. Hashimoto T., Nishibe M. (2017) Theoretical model of institutional ecosystems and its economic implications. *Evolut Inst Econ Rev*, vol. 14, pp. 1–27. Available at: <https://doi.org/10.1007/s40844-017-0071-8> (accessed 2 July 2021).
23. Zhalilo Ya.A. (2020) Priorytet «zghurtovana kraina» u vymirakh rehionalnykh stratehii [Priority “cohesive country” in the dimensions of regional strategies]. Kyiv: ICPS, 32 p. Available at: <https://u.to/PtSJGg> (accessed 19 December 2020).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ АКТИВИЗАЦИИ СИНЕРГИИ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА НА ГРАНИЦЕ УКРАИНА – ЕС

Аннотация. В статье исследована эволюция институциональных факторов, обеспечивающих получение положительного синергетического эффекта от трансграничного сотрудничества регионов и общин Украины в процессе углубления глобализации. Определены риски и препятствия в достижении положительной эмерджентности, обусловленные институциональным несовершенством украинских партнеров трансграничного сотрудничества. Обоснована важность интеграции развития трансграничного сотрудничества в общенациональные и региональные стратегические документы. Предложены приоритетные направления институциональных изменений, которые позволят оптимизировать трансграничное взаимодействие и усилить положительный эффект трансграничного сотрудничества для развития приграничных регионов и общин, в частности связанные с институциональным усовершенствованием местных субъектов.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, еврорегион, синергия сотрудничества, институциональные механизмы, региональное развитие.

INSTITUTIONAL MECHANISMS OF ACTIVIZATION SYNERGY OF CROSS-BORDER COOPERATION AT UKRAINE-EU BORDER

Summary. Specific features of the current stage of globalization modify the motivations, influencing the development of cross-border cooperation. This conditions the necessity to re-assess the driving forces of this cooperation and the factors of its performance. In the article has been studied the evolution of institutional factors, that ensure the provision of a positive synergetic effect of cross-border cooperation of regions and communities of Ukraine – at the border with European Union – in the process of evolving globalization and strengthening the real permeability of national borders. Based on the adaptation of the general theory of social systems’ synergy to the analysis of cross-border interaction, the risks and obstacles for the positive emergence have been determined, derived from the institutional insufficiency of Ukrainian partners in cross-border cooperation. Has been stressed upon the implicit change of borders’ perception at the local level due to the spontaneous diffusion of institutions. Has been distinguished the asymmetry of institutional frameworks, where partners from opposite sides of Ukraine-EU border act in. The asymmetry obstructs the formation of synergy and threatens the sustainability of cross-border integration institutions due to “gravitational” resources’ flows towards institutionally more stable economies, providing better factor productivity. The author grounds the importance of integration the development of cross-border cooperation into the national-level strategic documents and the development strategies of border regions and communities. The current situation in this sphere in Ukraine has been studied. The priority directions of institutional changes have been suggested, giving the opportunity to optimize cross-border interaction and to improve the positive impact of cross-border cooperation for the development of border regions and communities. In particular, author stresses upon the measures for institutional improvement of local actors, strengthening its subjectness and capacity for rational decision making in the sphere of cross-border cooperation. The author’s vision has been suggested for the methodology of actual problems’ capable to become the subject of interterritorial interaction identification.

Key words: cross-border cooperation, euroregion, cooperation synergy, institutional mechanisms, regional development.